

Особливості редуції початкової моделі речення в оповіданнях Інгеборг Бахманн

О.Б. Скляренко, Н.М. Марченко

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди, м. Переяслав-Хмельницький, Україна

Paper received 14.11.15; Accepted for publication 30.11.15.

Анотація. У статті досліджуються особливості редуції початкової моделі речення в оповіданнях відомої австрійської письменниці Інгеборг Бахманн, які формують їх жанрово-стилістичну домінанту та визначають особливості авторського персонального стилю. Встановлено, що особливості редуції початкової моделі речення на мікростилістичному рівні обумовлюють специфічний стриманий авторський ідіостиль, який визначається динамізмом. Було також виокремлено, що важливими компонентами таких моделей речень є еліпс, апосіопеза та номінативні речення.

Ключові слова: оповідання, жанрово-стилістична домінанта, початкова модель речення, еліпс, апосіопеза, номінативне речення

Вступ. Актуальність досліджуваної проблеми визначається підвищенням інтересом науковців до вивчення авторського ідіостилу у зв'язку з його жанровою приналежністю, тобто дослідження взаємодії окремих стилістичних прийомів, серед яких виділяються елементи, що формують жанрово-стилістичну домінанту твору.

Точного визначення того, чим є насправді домінанта, і на якому рівні вона «панує», поки що не існує. Але ми поділяємо точку зору тих вчених, які виділяють домінанту на рівні макро- та мікростилістики, де аналізують комплекс стилістичних засобів, які використовує автор для змалювання образної структури тексту. У ракурсі граматичних особливостей, як складових жанрово-стилістичної домінанти на стилістичному рівні (мікрорівні) у комплексі жанрово-стилістичної домінанти, нами будуть розглянуті особливості синтаксису, а саме особливості речень з редуцією початкової моделі текстів оповідань І. Бахманн.

Короткий огляд публікацій по темі. Синтаксис як характеристика стилю став предметом дослідження багатьох науковців, таких як М. Брандес, В. Кухаренко, О. Павличко, А. Приходька, А. Мороховського, Б. Совінські, В. Дресслера та інших. О. Павличко зазначає: «Мовний синтаксис та його мовні маніфестації безпосередньо пов'язані з авторським стилем. Синтаксична структура тексту – це та об'єктивна реальність, на базі якої здійснюється кодування автором емоційних і експресивних конотацій» [140, с. 14]. Як підкреслюють А. Мороховський та О. Воробйова, стиль будь-якого мовного твору, в тому числі й художнього, як і стиль окремого автора, значною мірою визначається його синтаксисом [214, с. 137]. Те ж саме зазначає й В. Кухаренко, визнаючи, що стиль твору письменника неможливо досліджувати без його синтаксису: «... для вивчення зв'язку світобачення письменника з його стилем, надзвичайно великого значення набуватиме структура його фрази та його синтаксису» [101, с. 64]. Говорячи про значення синтаксису в тексті, неможливо обійти слова О. Селіванової, що «Синтаксис тексту має на меті дослідження правил адаптації та зв'язності речень у контексті й ситуації мовлення, референційної природи висловлень у конкретних текстових масивах, ролі синтаксичних одиниць у формуванні концепту тексту, його тематичних ліній, образності, експресивності, тощо» [180, с. 456].

Ціль статті полягає у виявленні особливостей редуції початкової моделі речення в оповіданнях відомої

австрійської письменниці Інгеборг Бахманн та у визначенні їх ролі у складі жанрово-стилістичної домінанти, та у цілому в її авторському ідіостилі.

Матеріалом статті виступають 24 оповідання, які увійшли до двох збірок «Das dreißigste Jahr» та «Simultan», а також 2 міжциклових оповідання та 10 ранніх, що не увійшли до жодної зі збірок.

Методи дослідження у статті зумовлені метою та завданнями і спираються на: компонентний аналіз для визначення смислів, що актуалізуються при взаємодії компонентів. Наративний аналіз використовується в роботі як продовження структурного методу та застосовується при дослідженні наративної структури оповідань. Методика діалогічної інтерпретації тексту використовується у статті для аналізу текстів оповідань І. Бахманн як знакових посередників дискурсу, беручи до уваги запропонований М. Бахтініним принцип діалогічності та з урахуванням екстралінгвальних чинників текстової комунікації.

Результати і їх обговорення. Що стосується оповідань І. Бахманн, то її синтаксис є одним із яскравих елементів, що формує її власний ідіостиль та втілює в собі авторське світосприйняття. Усі синтаксичні особливості оповідань можна поділити на такі групи: *групу редуції початкової моделі речення* та *групу експансії початкової моделі речення*. Початковою моделлю речення ми за А. Мороховським називаємо предикативний ланцюжок слівформ, який складається з підмета, присудка та другорядних членів речення, які перебувають між собою в певних лінійних смислових та формальних відношеннях [214, с. 137].

Відповідно, початкова модель речення може зазнавати певних трансформацій у художньому тексті, що нестиме додаткову експресивну та логічну інформацію, яка буде прагматично спрямована. Таким чином, трансформована модель стає вже стилістично маркованою. Маркованими елементами аналізованої групи в досліджуваних оповіданнях є еліпс, апосіопеза та номінативне речення. Еліпс – стилістична фігура, що полягає в опущенні певного члена речення чи словосполучення, які легко відновлюються за змістом [336, с. 226], тому еліптичні речення є окремим видом неповних моделей, які в оповіданнях представлені переважно відсутністю дієслова-присудка. Структурна неповнота і специфічність семантики еліптичних речень виконують у текстах оповідань функцію економії висловлення, надають реченням точності та експресивності. Б. Совінський

вважає, що семантично такі конструкції не вимагають встановлення неназваного компонента, адже при заміні неповних речень граматично повними відбувається уповільнення темпу мовлення, що може призвести до перенасичення інформації в реченні [23, с. 7].

Використання еліптичних моделей характерне не лише для діалогічного персонажного мовлення, що створює в уяві читача процес звичайного усного спілкування, у якому переважає спонтанність, їх також можна помітити в авторському мовленні. Темп мовлення, у якому присутні еліптичні конструкції, зумовлений ситуативним контекстом і несе в собі установку на кооперативність адресата: «Ja», sagte der Doktor, «lieber nicht, wenn es keine Erholung ist» «Sie ist so dumm. ... Lieber geht sie zu Pfuschern, zu einem Schwindler, der es mit Magneten macht. Lauter Schwindler, ich weiß.» [358, с. 62]. Еліптична конструкція «Lauter Schwindler» у діалозі передає буденну розмову лікаря з невдоволеним чоловіком пацієнтки, яка хоче вилікуватися за допомогою знахарів, а не дипломованих лікарів. Звичайний розмовний стиль підкреслюється використанням прислівника «lauter».

Лаконізм та надзвичайна експресивність неповних речень з еліптичними конструкціями сприяє їх уживанню в діалогах для позначення простого побутового висловлювання з емоційним навантаженням. «Warum reden Sie nicht mit Ihren Leuten? Sind Ihre Freunde vielleicht ausgeschlossen oder schlechter als Sie? Gehn Sie arbeiten und reden Sie mit Ihren Freunden. Sind Ihre Freunde vielleicht ausgeschlossen, Sie eingebildeter Mensch?» [358, с. 70]. Наведена репліка є яскравим прикладом використання еліптичної конструкції в постпозиції для позначення розлюченості лікаря. Він не розуміє, чому кваліфікований зварник враз зацікавився вивченням філософської літератури, нехтуючи заради неї своїми друзями, роботою та сім'єю. Лікаря переполюють емоції, і це підкреслюється автором за допомогою повторюваного речення «sind Ihre Freunde vielleicht ausgeschlossen», скороченням «gehn Sie arbeiten» та еліпсом «Sie eingebildeter Mensch», що має іронічний характер. Чоловік так захопився самоосвітою, що вже вважає своїх колишніх друзів та колег малоосвіченими, щоб вести з ними розмову.

Еліптичні неповні речення у складі авторського мовлення спостерігаються вже в оповіданнях збірки «Das dreißigste Jahr» («Тридцятий рік»). Вони притаманні як персональній перспективі розповіді, так і оповіданням із «я-перспективою». За персональної перспективи розповіді такі неповні конструкції використовуються автором як характеристика емоційного стану персонажів: «Dort war meine Hand im Dunkeln und hat danach gegriffen, hat sich verbrannt. Da – meine Hand tut mir noch weh davon. Da – meine Augen, mein Kopf. Diese Schmerzen» [352, с. 98]. Тож структурна неповнота й семантична неоднозначність наведеного вище еліптичного речення «Da – meine Hand tut mir noch weh davon. Da – meine Augen, mein Kopf» підвищує експресивність фрази і концентрує увагу читача саме на деталях, якими у вказаному випадку є частини тіла. Останнє номінативне речення «Diese Schmerzen» привертає увагу до страждань героя і досить добре передає емоційний стан людини, яка потрапила в автомобільну катастрофу.

Щодо еліптичних конструкцій у складі «я-перспективи», то, як зазначає А. Мороховський, у невластивому мовленні такі речення виконують функцію стилізації під розмовне мовлення, імітуючи при цьому моделі розмовного синтаксису [214, с. 148]. Наведемо приклад: «...Molls System. Molls Unfehlbarkeit. Moll als Kunstrichter. Moll, der Unerbittliche, odi profanum vulgus» [352, с. 122]. У цьому випадку еліпс використовується як засіб експресивного портретного опису, що передає негативне ставлення персонажа до знайомого Мола. Перед читачем постає освічена особа «odi profanum vulgus» (мої, хто не терпить неосвічений народ – переклад О.С.), та яка своєю сильною самовпевненістю змушує коритися інших осіб. Інший приклад: «So wenig von Nana, so alles von Nana, wer war sie, ist sie, unsere Tote?» [368, с. 276]. Використання еліпса в цьому випадку набуває неабиякої комунікативної ваги і стає спонуванням-закликом «я-оповідача», що концентрує увагу читача на тому, якою особистістю була й залишилася в пам'яті рідних Нана.

Як видно з прикладів, еліптичними конструкціям в оповіданнях І. Бахманн більш властиве опускання предикативної частини речення. Відсутність вербалізованої зв'язки змушує реципієнта акцентувати свою увагу саме на цьому реченні. Таким чином, авторка вказує на найважливіші та найяскравіші моменти, на які має звернути увагу реципієнт при декодуванні змістово-концептуальної інформації. Імплицитний підмет досить рідко зустрічається в оповіданнях І. Бахманн. Він майже завжди зрозумілий зі змістового зв'язку з попереднім реченням, тобто в такому випадку відсутність підмета зумовлена зовнішньо- і внутрішньосинтаксичними чинниками: «Ich bin unter Wasser. Bin unter Wasser» [371, с. 262].

Ще одним маркованим елементом цієї групи є, як вже зазначалося, апосіопеза. Апосіопеза – це стилістична фігура, незавершене, раптово обірване речення, у якому думка висловлена не повністю [336, с. 58]. Творчості досліджуваної австрійської письменниці властиве використання цієї стилістичної фігури замовчування. Серед 310 випадків використання апосіопези у 24 оповіданнях особливе місце належить оповіданням «Das dreißigste Jahr», де апосіопеза повторюється 35 разів. Основною функцією апосіопези є передача емоційного стану особи, що не дозволяє їй завершити свою думку. Досить часто в оповіданнях апосіопеза викликана страхом, який і заважає персонажу продовжити свою думку. Наприклад: «Ich hatte das Gefühl, daß der Mann, der so viel gesprochen hat, auch noch gern geblieben wäre Nein, sagte Charlotte, Ich hatte das Gefühl Mara verzog den Mund» [363, с. 188]. З підкреслених рядків видно, що дівчина боїться реакції Шарлоти, адже, на відміну від упевненої відповіді господині, Марині репліки постійно перериваються, вона не може підібрати вірно слова, щоб привернути увагу співрозмовниці. У схожому випадку «Ich kaufe nur einen Traum, sagte ich hastig, ich will nur den Traum von Anna ...» [362, с. 45] апосіопеза функціонує як натяк на те, що персонаж не впевнений у собі, він боїться відкрити свої справжні почуття не лише іншим, а навіть собі самому.

Не можна обійти увагою використання апосіопези у складі внутрішніх монологів персонажів. Застосування цієї стилістичної фігури допомагає автору краще розк-

рити читачу внутрішній світ героя. Візьмімо для ілюстрації репліки судді Вільдермута з однойменного оповідання «Ein Wildermuth»: «*Wenn ich die Wahrheit auch nie finden sollte ... Ein Wildermuth, der nicht anders kann, schon lange, für immer ...*» [364, с. 237]. Перед читачем постає розгублена особа, яка шукає і ніяк не може знайти в цьому житті правди. Досить часто апосіопеза передає в оповіданнях саме розпач героїв і їх невпевненість у тому, що сказане ними може бути почутим іншими співрозмовниками: «*Gnädiges Fräulein, aber ich bitte Sie, aber was ist denn, aber ich kann sie doch nicht ...*»; «*Dann sagte sie überraschend: Wenn er sich nur nicht zu viele Feinde damit macht, hier in Wien, und dann da ist noch etwas ...*»; «*Aber ich bewundere alle Franzosen, die zusammen mit ihnen für die Freiheit und die Unabhängigkeit ... ich meine, es gibt für Algerien nichts Wichtigeres als die Freiheit ...*» [369, с. 352; 353, с. 376; 361, с. 420]. Наведені речення взяті з різних оповідань авторки, але кожне з них репрезентує незакінчену думку, за якою стоїть розгубленість мовця, котрий боїться неочікуваної реакції з боку реципієнта. Так, у першому випадку майстер макіяжу не може зрозуміти реакції Беатрікс, що раптом встала з крісла і хотіла залишити кабінет. На мовленнєвому рівні розпач передається як апосіопезою, так і полісиндетоном, який виражається триразовим використанням сполучника сурядності «*aber*», що надає реченню експресивності. Висловлення різних осіб, другий і третій приклади, теж передають емоції персонажів. Так, у другому випадку стару жінку переповнює розпач, вона боїться свого єдиного сина. Третій приклад з оповідання «Drei Wege zum See» («Три дороги до озера») експлікує почуття фотографа Елізабет, яка вважає себе компетентною в питаннях світової політики, але у присутності Троти відчуває у собі невпевненість.

Замовчування також вказує реципієнту на додаткові риси характеру: «*In der Schule sagten die Lehrer zu ihnen: Schlagen sollte man euch, bis ihr den Mund auf tut. Schlagen ...*» [367, с. 85] чи «*Nicht daß sie mißtrauisch war gegen die Ärzte, aber sie hat immer an die Pfuscher geglaubt. Helfen Sie jemand, der an ein Pendel glaubt ... das bringen Sie nicht fertig*» [358, с. 71]. Перший приклад змальовує перед читачем досить агресивну поведінку вчителів, які упереджено ставляться до дітей. Апосіопеза в цьому разі є результатом напруженого емоційного стану і вказує на злість з боку вчителів. Другий випадок свідчить про відчай чоловіка, дружина якого є прибічником нетрадиційної медицини і не виконує звичайних лікарських приписів. Апосіопеза в реченні – це спосіб вказати читачу на почуття чоловіка до дружини, який просто не знає, яким чином можна її переконати.

У 99% досліджуваних текстів маркером аналізованої стилістичної фігури є три крапки. Лише в оповіданні «Das dreißigste Jahr» авторка використовує апосіопезу без цього пунктуаційного знака, де кожне наступне речення немов обривається, апелюючи таким чином до потенційного читача, до його фонових знань, спонукаючи самому домислити можливий кінець:

«*Wenn du nicht mehr trösten und Gutes tun willst und keinen Trost mehr verlangst und Hilfe*

Wenn das Mitleid und das Leid zum Teufel gegangen sind und der Teufel zum Teufel, dann!» [352, с. 113]. На-

ведені приклади умовних речень з апосіопезами входять до складу внутрішнього діалогу протагоніста і допомагають автору створити образ особи, що переживає нервові збудження.

Останнім маркованим елементом цієї групи є номінативні речення. Б. Совінський називає такий тип речень власне-неповними і зазначає, що вони виконують функцію економії у висловленні [23, с. 7]. Назва цієї категорії речень походить від латинського *casus nominativus*, отже, номінативними є односкладні речення з головним членом, вираженням іменником [91, с. 6]. У цьому дослідженні ми дотримуємося твердження А. Мороховського, що номінативними реченнями є одноядерні речення, основою яких є єдиний ядерний компонент, що виражається іменником [214, с. 141]. У досліджуваних оповіданнях цей маркований елемент жанрово-стилістичної доміанти надає реченням особливих емоційних конотацій. За своїми синтаксичними ознаками номінативні речення досліджуваних текстів є однокомпонентними. Наприклад: «*Verräter! Wenn euch nichts mehr half, dann half die Schämung*» [371, с. 259], чи «*Sie legte das Buch zurück und probierte, den Satz in den Mund zu nehmen und ihn zu verändern. Das Wunder*» [370, с. 315].

Номінативні речення оповідань у Бахманн поширюються за рахунок використання в препозиції вказівного чи присвійного займенника: «*Es ist nichts. Diese Kinder!*» [367, с. 86], «*Wieso eigentlich, da Hanna von ihr wußte? Diese Verwirrung. Diese Öde.*» [349, с. 153] «*Mein Wildling. Mein Herz*» [349, с. 157], «*Sie sangen: „Heimat, deine Sterne ...“*» [372, с. 185].

Другою живваною моделлю використання номінативних речень є їх поширення за рахунок модифікуючих елементів: «*Das Champagnetlied. Des Sommers letzte Rose. Frühlingsrauschen*» [367, с. 88], «*Jetzt habe ich doch tatsächlich vergessen, dir mein Buch mitzubringen. Ein phänomenaler Erfolg*» [353, с. 392].

Характерологічна функція цих речень полягає:

- у саркастичній характеристиці персонажів, вказуючи на негативні риси: «*Ihr Menschen! Ihr Ungeheuer! Ihr Ungeheuer mit Namen Hans*» [371, с. 253], «*Den Gefallen konnte sie einer alten Frau tun, sie in ihrem Glauben zu lassen. Ja, die Männer!*» [370, с. 353], «*„Ein komischer Vogel“, sagte Bertini leise zu Hutter*» [372, с. 185];

- в описі зовнішніх та внутрішніх рис об'єкта: «*Festsche Person. Gute Beine*» [365, с. 360], «*Gequälte Seele. Unglückliche, geschändete Jugend. Zartes Pflänzlein*» [364, с. 221],

- в описі емоційних станів осіб: «*Sie bestand auf dem fremden Wort, weil sie noch nicht auf dem fremdesten bestehen konnte. Liebe*» [363, с. 209]. «*Warum willst du mich nicht? Warum? – Neue Tränen*» [363, с. 194].

Отже, номінативні речення у складі жанрово-стилістичної доміанти є цілим експлікованим ядерним центром, що не відіграє ролі ні підмета, ні присудка, а поєднує їх семантичні якості в собі. Наприклад, «*Wenigstens nicht, wo ein so dunkles Drama stattfindet, in dem auch er, diese erdachte Oben, mitspielt. Vater und Sohn*» [349, с. 153]. «*Unsere Familie, die sich auf der Erde ausgebreitet hat, wie die Menschheit inmitten von fremden Geschöpfen, unsere Familie, von der die Welt unheilbar geworden ist. Ich und Wir*» [357, с. 275].

Обидва наведені випадки свідчать про реальне існування складних стосунків батька та сина, на якого перший покладав великі надії і бачив у ньому себе. Тому все, чого батько не зміг досягти та зрозуміти в житті, мав виконати син, який так раптово помер під час шкільної прогулянки лісом. Другий приклад моделює складні сімейні стосунки, де кожен член родини прагне відмежувати себе від інших рідних.

Висновки. Отже, домінуючим на рівні синтаксису оповідань І. Бахманн є використання структурно неповних речень, а саме еліптичних та номінативних речень, які становлять особливості речень з редуцією їх початкової моделі. Такі типи побудови оповідань

насичені динамізмом та раптовістю і дають можливість реципієнту сконцентрувати свою увагу на вагомих деталях, що допомагають точніше відобразити зміст концептуальних образів.

Для оповідань І. Бахманн характерне використання апосіопези. Цей маркований елемент жанрово-стилістичної домінування надає додаткову образність текстам за рахунок підвищеної емоційності та експресивності. Апосіопеза, як засіб структурної та інтонаційної незакінченості, подібна до внутрішнього мовлення і допомагає одночасно репрезентувати авторську та персонажну картину світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брандес М.П. Стилистика текста // М.: Прогресс – Традиция: ИНФРА, 2004. – 416 с.
2. Дресслер В. Синтаксис текста // Новое в зарубежной лингвистике, 1978. – Вып. VIII : Лингвистика текста. – С. 111–137.
3. Кухаренко В.А. Интерпретация текста // Винница: Нова книга, 2004. – 272 с.
4. Павличко О.О. Міжрівневі відношення в тексті // К., 1996. – 19 с.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми // Полтава: Довкілля, 2008. – 712 с.
6. Стилистика английского языка / [Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В.] // К.: Вища школа, 1984. – 247 с.
7. Bachmann, I. Sämtliche Erzählungen //München, Zürich : Piper Verlag, 2005. – 498 S.
8. Sowinski, B. Stilistik. Stiltheorien und Stilanalysen // Stuttgart, Weimar : Verlag J.B.Metzler, 1999. – 248 S. – (2. Aufl.)

REFERENCES

1. Brandes, M.P. Text stylistic // M.: Progress – Tradition: INFRA, 2004. – 416 p.
2. Dressler, V. Text Syntax // New in foreign Linguistics, 1978. – Is. VIII : Text Linguistics. – P. 111–137.
3. Kukharenko, V.A. Text Interpretation // Vinnytsia: New book, 2004. – 272 p.
4. Pavlychko, O.O. Interlevel relations in the text // K., 1996. – 19 p.
5. Selivanova, O.O. Modern Linguistics : directions and approaches // Poltava: Dovkilia, 2008. – 712 p.
6. English Stylistics / [A.N. Morokhovskiy, O.P. Vorobiova, N.I. Lykhosherst, Z.V. Tymoshenko] // K.: Higher school, 1984. – 247p.
7. Bachmann, I. Sämtliche Erzählungen //München, Zürich : Piper Verlag, 2005. – 498 S.
8. Sowinski, B. Stilistik. Stiltheorien und Stilanalysen // Stuttgart, Weimar : Verlag J.B. Metzler, 1999. – 248 S. – (2. Aufl.)

Peculiarities of reduction in primary syntax model in I. Bachmann's stories

O.B. Skliarenko, N.M. Marchenko

Abstract. The article reveals peculiarities of reduction in primary syntax model in stories of famous Austrian writer Ingeborg Bachmann, which build their genre and stylistic dominant and determine peculiarities of author's personal style. It was established, that those peculiarities of reduction of primary syntax model of the sentences on the micro stylistic level determine specific author's individual style that is characterized by dynamism. It was distinguished, that important components in this model are: ellipse, apposition and nominative sentences.

Keywords: stories, genre and stylistic dominant, primary syntax model, ellipse, apposition, nominative sentences